

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Ειδικό Μέρος του Ενοχικού Δικαίου, το κατ' εξοχήν δίκαιο των συναλλαγών, έχει τα μέγιστα επηρεασθεί από τη συνεχή διείσδυση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην έννομη τάξη μας και από την προϊούσα παγκοσμιοποίηση των οικονομικών σχέσεων, εσωτερικών και διακρατικών. Ένα από τα συμπτώματα αυτής της εξέλιξης είναι η αντικατάσταση ολόκληρων υποσυστημάτων του Αστικού μας Δικαίου από ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση αυτή του δικαίου της πώλησης.

Στο δίτομο έργο μου, το αφιερωμένο στον δικαιοκό αυτόν κλάδο (Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, τόμ. Ι 2004 και τόμ. ΙΙ 2007), προσπάθησα να καταδείξω αυτή τη ραγδαία νομοθετική εξέλιξη περιλαμβάνοντας στους δύο τόμους, εκτός από την ανάλυση των συμβατικών και των έννομων σχέσεων που ρυθμίζονται στον Αστικό Κώδικα, και νεοφανείς ή νεοπαγείς θεσμούς όπως τη φύλαξη και διαχείριση κινητών αξιών, τις συμβάσεις ιατρικής αγωγής και παροχής νομικών υπηρεσιών, τις συμβάσεις δημοσίων έργων και κατασκευής κτιρίου με αντιπαροχή ή με «το κλειδί στο χέρι», τις συμβάσεις μεταφοράς και ξενίας, την ταξιδιωτική, εγγυοδοτική και ασφαλιστική σύμβαση, τον αλληλόχρεο λογαριασμό και την κοινοπραξία.

Ωστόσο, οι ανάγκες υποστήριξης της πανεπιστημιακής διδασκαλίας επέβαλαν τη συγκέντρωση της ύλης του Ειδικού Ενοχικού Δικαίου σε έναν τόμο, ανάλογο και με τη διάρκεια του διδακτικού εξαμήνου. Προσπαθώντας να ανταποκριθώ στο αίτημα αυτό, περιέλαβα στον παρόντα τόμο την ανάπτυξη των παραδοσιακών θεσμών του Ειδικού Ενοχικού Δικαίου, δηλαδή αυτών που ρυθμίζονται στον Αστικό Κώδικα, εκτός εκείνων που με την πάροδο του χρόνου έχουν εξελιχθεί σε αυτόνομους δικαιοκούς κλάδους, όπως τη σύμβαση εργασίας (εργατικό δίκαιο), την εταιρία (δίκαιο των εταιρειών), την έκταξη και τα ανώνυμα χρεόγραφα (δίκαιο των αξιολογίων).

Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι το παρόν βιβλίο είναι μόνο διδακτικό, περιοριζόμενο στη συστηματική ανάλυση και παρουσίαση των ρυθμίσεων του νόμου. Η παράθεση της πλούσιας ελληνικής βιβλιογραφίας και ο συνεχής διάλογος με τη νομολογία καθιστούν το έργο χρήσιμο εργαλείο «δουλειάς» και για τον νομικό της πράξης.

Κατά την ενημέρωση του βιβλίου με τη νεότερη βιβλιογραφία και νομολογία είχα την πολύτιμη βοήθεια της συνεργάτιδάς μου *Γιώτας Ευστρατίου*, Δ.Ν. – Δικηγόρου, η οποία φρόντισε και την αναμόρφωση του αλφαριθμητικού ευρετηρίου. Η διόρθωση των δοκιμίων έγινε από την επίσης συνεργάτιδά μου *Μαρία Κακαβιά*, Δικηγόρο. Την ηλεκτρονική επεξεργασία του κειμένου επιμελήθηκε η *Άννα Χαλούλα*, ενώ η φροντίδα έκδοσης του βιβλίου ήταν στα χέρια της *Διαμάντως Χαλβατζόγλου* και των άλλων

Πρόλογος

συνεργατών του εκδοτικού οίκου «Δίκαιο & Οικονομία – Π.Ν. Σάκκουλας». Σε όλους αυτούς εκφράζω θερμότερες ευχαριστίες και από τη θέση αυτή.

Αθήνα, Νοέμβριος 2013

Απόστολος Σ. Γεωργιάδης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Περιεχόμενο και χαρακτηριστικά του Ειδικού Ενοχικού

Βιβλιογραφία: Γεωργιάδης, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 5η έκδ. 2008· ο ίδιος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγωγή στο ενοχικό δίκαιο, 2010· Ζέπος, ΕρμΑΚ, Γενική Εισαγωγή εις τα κεφάλαια δέκατον τρίτον έως τεσσαρακοστόν (ειδικόν μέρος ενοχικού δικαίου), 1972· Σταθόπουλος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 496-946· Φραγκίστας, ΕρμΑΚ, Γενική Εισαγωγή εις το Ενοχικόν Δίκαιον, 1949.

Διάγραμμα

I. Έννοια και περιεχόμενο.....	1-5
1. Έννοια	1-3
2. Περιεχόμενο.....	4-5
II. Διάκριση από το Γενικό Ενοχικό.....	6-7
III. Κατηγορίες ενοχικών σχέσεων του Ειδικού Ενοχικού.....	8-16
1. Συμβατικές ενοχές (α. Συμβάσεις που αποσκοπούν σε εκποίηση ή απαλλοτρίωση· β. Συμβάσεις παραχώρησης χρήσης· γ. Συμβάσεις και ενοχές παροχής υπηρεσιών· δ. Συμβάσεις σκοπού· ε. Συμβάσεις βοηθητικές και ενισχυτικές άλλων ενοχών· στ. Συμβάσεις που γεννούν ενοχή ανεξάρτητη από την αιτία της)	9-15
2. Ενοχές εκ του νόμου	16
IV. Χαρακτηριστικά και βασικές αρχές.....	17-20
1. Ουσιώδη γνωρίσματα	17-18
2. Οι βασικές αρχές του δικαίου	19-20
V. Πηγές και καταγωγή.....	21-24
1. Πηγές	21-22
2. Καταγωγή.....	23-24

I. Έννοια και περιεχόμενο

1. Έννοια

Το «ειδικό» ενοχικό δίκαιο (άρθρα 496-946 ΑΚ) αποτελεί ένα από τα δύο τμήματα του ενοχικού δικαίου, του κλάδου δηλαδή του αστικού δικαίου που ρυθμίζει τις ενοχές ή ενοχικές σχέσεις¹. Σε αντίθεση με το λεγόμενο «γενικό μέρος» του ενοχικού δικαίου, το οποίο θέτει γενικούς και αφηρημένους κανόνες ρύθμισης των ενοχικών σχέσεων, το «ειδικό μέρος» περιέχει κανόνες που αναφέρονται σε ορισμένες μόνο μορφές ενοχικών σχέσεων.

1. Για την έννοια και τη σημασία του ενοχικού δικαίου βλ. Γεωργιάδη, Γενικό Ενοχικό, § 1 αρ. 1-18.

- 2 Οι διατάξεις του «γενικού μέρους» του ενοχικού δικαίου, δηλαδή των άρθρων 287-495 ΑΚ, ρυθμίζουν και αναφέρονται σε μια αφηρημένη ενοχική σχέση, η οποία ενυπάρχει στον πυρήνα κάθε συγκεκριμένης ενοχικής σχέσης (π.χ. στη σχέση μεταξύ Α και Β για την πώληση του Χ πράγματος) έχοντας υποστεί όμως –είτε από τον ίδιο τον νόμο είτε από τη συμφωνία των μερών– ποικίλες διαφοροποιήσεις, ανάλογα με τον ειδικότερο χαρακτήρα της συγκεκριμένης ενοχικής σχέσης και τους επιδιωκόμενους από τα μέρη σκοπούς². Έτσι, οι ρυθμίσεις που περιέχονται στις διατάξεις των άρθρων 287-495 ΑΚ ισχύουν κατ' αρχάς για όλα τα είδη των ενοχικών σχέσεων.
- 3 Αντίθετα, με τις διατάξεις του λεγόμενου «ειδικού μέρους» του ενοχικού δικαίου (ΑΚ 496-946) τίθενται κανόνες, οι οποίοι αναφέρονται σε ορισμένες μόνο μορφές ενοχικών σχέσεων και συμπληρώνουν ή τροποποιούν τις ρυθμίσεις του «γενικού μέρους». Στην πλειοψηφία τους οι ειδικές ενοχικές σχέσεις είναι διάφοροι τύποι ενοχικών (και μάλιστα υποσχετικών) συμβάσεων, οι οποίες, λόγω της μακράς παρουσίας τους στη συναλλακτική πρακτική, κρίθηκε από τους συντάκτες του Αστικού Κώδικα ότι θα έπρεπε να τύχουν αυτοτελώς νομικής ρύθμισης (όπως η πώληση, η μίσθωση, η σύμβαση εργασίας, η δωρεά, η εταιρεία κλπ.). Εκτός όμως από τις ειδικές αυτές ενοχικές συμβάσεις, τις ονομαζόμενες και «επώνυμες» ή «ρυθμισμένες» λόγω της ορισμένης ονομασίας που ο ίδιος ο νόμος τους δίνει, στην ύλη του «ειδικού μέρους» του ενοχικού δικαίου ανήκουν και ορισμένες μορφές εξωδικαιοπρακτικών ενοχών, όπως οι ενοχές από αδικοπραξία ή αδικαιολόγητο πλουτισμό.

2. Περιεχόμενο

- 4 Το ειδικό μέρος του ενοχικού δικαίου περιλαμβάνεται στα κεφάλαια 12 έως 40 (άρθρα 496 έως 946) του Αστικού Κώδικα. Από άποψη συστηματικής κατάταξης, οι ρυθμιζόμενες στα άρθρα αυτά ενοχικές σχέσεις δεν τελούν σε κάποια λογική ή τελλογική ακολουθία, βάσει λ.χ. της εσωτερικής σύνδεσης ή των ομοιοτήτων ή των γενεσιουργών πηγών τους. Αντίθετα, ο νομοθέτης φαίνεται να προτίμησε την απλή παράθεση των διάφορων συνηθισμένων (στη συναλλακτική ζωή) ή παραδοσιακά γνωστών τύπων συμβάσεων και ενοχών κατά το πρότυπο του γερμΑΚ³.
- 5 Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι ο ΑΚ δεν ρυθμίζει εξαντλητικά όλες τις πιθανές ενοχικές σχέσεις στα 28 κεφάλαια του «ειδικού μέρους» του ενοχικού δικαίου. Πλήθος γνήσιων ενοχών συναντώνται, όπως θα δούμε παρακάτω, και στα άλλα «βιβλία» του Αστικού Κώδικα καθώς και σε ειδικά νομοθετήματα.

2. Ο *Larenz* (*Lehrbuch des Schuldrechts I*, 13η έκδ. 1982, σ. 2) χαρακτηρίζει την αφηρημένη ενοχική σχέση, η οποία ρυθμίζεται στο Γενικό Μέρος ως «βασικό τύπο» (*Grundtypus*)· τη διατύπωση αυτή υιοθετεί και ο *Κορνηλάκης I*, σ. 1.

3. *Ζέπος*, ΕρμΑΚ, Γενική Εισαγωγή, αρ. 5.

II. Διάκριση από το Γενικό Ενοχικό

Η διαίρεση του ενοχικού δικαίου σε «γενικό μέρος» και «ειδικό μέρος» δεν προ- 6
κύπτει άμεσα από τον Αστικό Κώδικα. Τυπικά, με βάση το κείμενο του ΑΚ, το «ειδικό
μέρος» δεν διακρίνεται από το «γενικό μέρος» του ενοχικού δικαίου. Ωστόσο, αυτή
η διάκριση του «ειδικού μέρους» είναι επιβεβλημένη για πολλούς λόγους⁴. Πρώτον,
για λόγους πρακτικούς και ειδικότερα για τη διευκόλυνση της εποπτείας του μεγά-
λου αριθμού των διατάξεων του ενοχικού δικαίου, την ευχερέστερη εφαρμογή της
γενικής θεωρίας περί των ενοχών του γενικού μέρους στο ειδικό μέρος του ενοχι-
κού δικαίου και την εξασφάλιση ενότητας στην αντιμετώπιση των εμφανιζόμενων
περιπτώσεων. Δεύτερον, για λόγους συστηματικούς και παιδαγωγικούς, καθότι εί-
ναι πάντοτε λυσιτελής ο αποχωρισμός της γενικής θεωρίας από την περιπτωσιολο-
γία. Τρίτον, για λόγους ιστορικούς, αναγόμενους στην ίδια την παράδοση του προϊ-
σχύσαντος δικαίου.

Το ειδικό μέρος ωστόσο αποτελεί ένα σύνολο με το γενικό μέρος του ενοχικού δι- 7
καίου του ΑΚ. Τα οριζόμενα στο γενικό μέρος ισχύουν κατ' αρχήν για όλα τα είδη των
ενοχικών σχέσεων και συμπληρωματικά και στις ενοχικές σχέσεις του ειδικού μέρους.
Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οι συμβαλλόμενοι δεν μπορούν να δώσουν στη σύμβαση
τους όποιο περιεχόμενο θέλουν, ακόμη και επέκεινα των ρυθμίσεων του ειδικού και
του γενικού ενοχικού δικαίου. Στην πράξη οι συμβαλλόμενοι ρυθμίζουν ορισμένα μό-
νο στοιχεία της συμβατικής τους σχέσης, ενώ ως προς τα υπόλοιπα βρίσκουν εφαρμο-
γή οι προβλεπόμενες για τον οικείο τύπο σύμβασης διατάξεις, από τις οποίες όμως και
πάλι οι δικαιοπρακτούντες μπορούν να αποστούν. Με τις ειδικές ρυθμίσεις των συμ-
βατικών τύπων του ειδικού ενοχικού ο νομοθέτης ουσιαστικά εξειδικεύει κανόνες του
«γενικού μέρους» του ενοχικού δικαίου, διαμορφώνοντας έτσι άμεσα εφαρμόσιμοι
τύπους σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και απαλλάσσοντας τόσο τους συμβαλλο-
μένους όσο και τον ερμηνευτή από τη δυσχερή διαδικασία εύρεσης και εφαρμογής
του καταλληλότερου κανόνα του γενικού ενοχικού δικαίου.

III. Κατηγορίες ενοχικών σχέσεων του Ειδικού Ενοχικού

Οι ειδικές ενοχικές σχέσεις που ρυθμίζονται στον ΑΚ (όπως άλλωστε και οι μη 8
ρυθμιζόμενες) αποσκοπούν στη διακίνηση περιουσιακών αγαθών, στην παροχή
υπηρεσιών και στην αποκατάσταση ζημιών ή άλλων ανώμαλων περιουσιακών με-
τακινήσεων. Το πρώτο ισχύει κυρίως για τις συμβατικές ενοχικές σχέσεις, το δεύτερο
κυρίως για τις ενοχές που πηγάζουν απευθείας από τον νόμο. Έτσι, ανάλογα με την
πηγή τους (σύμβαση ή νόμος), διαμορφώνεται η πρώτη βασική διάκριση των ενο-
χών σε συμβατικές ενοχές και σε ενοχές εκ του νόμου (ex lege):

4. Ζέπος, ό.π., αρ. 1 και 5· Κορνηλάκης Ι, σ. 1· Μαντζούφας, σ. 225-226· Σταθόπουλος, Εισαγ. 496-946 αρ. 1

1. Συμβατικές ενοχές

- 9 Για χάρη της εποπτείας και της συστηματικής σύλληψης της ύλης, η νομική θεωρία κατατάσσει τις συμβατικές ενοχικές σχέσεις, κυρίως ανάλογα με το αντικείμενο της παροχής και τον οικονομικό σκοπό τους, σε διάφορες κατηγορίες, όπως σε συμβάσεις που αποσκοπούν σε απαλλοτρίωση, συμβάσεις παραχώρησης της χρήσης, συμβάσεις παροχής υπηρεσιών κ⁵. Ειδικότερα:
- 10 **α) Συμβάσεις που αποσκοπούν σε εκποίηση ή απαλλοτρίωση:** Πρόκειται για τις συμβάσεις που αποβλέπουν σε μεταβίβαση δικαιώματος από τον έναν συμβαλλόμενο στον άλλο, όπως η πώληση (ΑΚ 513 επ.), η ανταλλαγή (ΑΚ 573), η δωρεά (ΑΚ 496 επ.) και η γονική παροχή (πρβλ. ΑΚ 1509).
- 11 **β) Συμβάσεις παραχώρησης χρήσης:** Πρόκειται για συμβάσεις (κατά κανόνα διαρκείς), στις οποίες η μετακίνηση του αγαθού δεν είναι οριστική. Τέτοιες συμβάσεις είναι η μίσθωση πράγματος (ΑΚ 574 επ.), η μίσθωση αγροτικού κτήματος ή άλλου προσοδοφόρου αντικειμένου (ΑΚ 619 επ.), η επίμορτη αγροληψία (ΑΚ 641 επ.), το δάνειο (ΑΚ 806 επ.) και το χρησιδάνειο (ΑΚ 810 επ.).
- 12 **γ) Συμβάσεις και ενοχές παροχής υπηρεσιών:** Πρόκειται για (κατά κανόνα διαρκείς) συμβάσεις που αποβλέπουν στην παροχή υπηρεσιών από τον έναν συμβαλλόμενο στον άλλον, όπως είναι η μίσθωση εργασίας (ΑΚ 648 επ.), η μίσθωση έργου (ΑΚ 681 επ.), η εντολή (ΑΚ 713 επ.), η μεσιτεία (ΑΚ 703 επ.), η προκήρυξη (ΑΚ 709 επ.), η μεσεγγύηση (ΑΚ 831 επ.), η ευθύνη των ξενοδόχων (ΑΚ 834 επ.) και η παρακαταθήκη (ΑΚ 822 επ.).
- 13 **δ) Συμβάσεις σκοπού:** Πρόκειται για τις συμβάσεις, με τις οποίες οι συμβαλλόμενοι αποβλέπουν στην επιδίωξη κοινού σκοπού, όπως η εταιρεία (ΑΚ 741 επ.).
- 14 **ε) Συμβάσεις βοηθητικές και ενισχυτικές άλλων ενοχών,** όπως η εγγύηση (ΑΚ 847 επ.).
- 15 **στ) Συμβάσεις που γεννούν ενοχή ανεξάρτητη από την αιτία της:** Πρόκειται για συμβάσεις, στις οποίες η αιτία δεν είναι απαραίτητη για τη γέννηση της ενοχής· όταν όμως λείπει η αιτία ή πάσχει από ελάττωμα, δημιουργείται υπέρ του προσώπου, που ανέλαβε έγκυρα την υποχρέωση, αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Τέτοιες είναι η αφηρημένη υπόσχεση ή αναγνώριση χρέους (ΑΚ 873 επ.), η έκταξη (ΑΚ 876 επ.) και τα ανώνυμα χρεόγραφα (ΑΚ 888 επ.).

2. Ενοχές εκ του νόμου

- 16 Οι ενοχές που δημιουργούνται απευθείας από τον νόμο και ρυθμίζονται στο «ειδικό μέρος» του ενοχικού δικαίου είναι: α) οι ενοχές από αδικοπραξία (ΑΚ 914 επ.)· β) οι ενοχές από αδικαιολόγητο πλουτισμό (ΑΚ 904 επ.)· γ) οι ενοχές από διοίκηση αλλοτρίων (ΑΚ 730 επ.)· δ) οι ενοχές από τη σχέση της κοινωνίας (ΑΚ 785 επ.)· ε) οι ενοχές από την καταδολίευση δανειστών (ΑΚ 939 επ.)· και στ) οι ενοχές με αντικείμενο την επίδειξη πράγματος (ΑΚ 901 επ.).

5. Κορνηλάκης Ι, σ. 9· Σταθόπουλος, Εισαγ. 496-946 αρ. 3-10.

IV. Χαρακτηριστικά και βασικές αρχές

1. Ουσιώδη γνωρίσματα

Το κύριο χαρακτηριστικό των ρυθμισμένων συμβατικών ενοχών είναι ότι τα ουσιώδη γνωρίσματά τους (*essentialia negotii*) προσδιορίζονται από τον ίδιο τον νόμο. 17 Για παράδειγμα, ως πώληση εννοείται η σύμβαση με την οποία ένα πρόσωπο (πωλητής) έχει την υποχρέωση να μεταβιβάσει την κυριότητα του πράγματος (ή το δικαίωμα) που αποτελεί το αντικείμενο της πώλησης και να παραδώσει το πράγμα, ενώ το άλλο πρόσωπο (αγοραστής) έχει την υποχρέωση να πληρώσει το συμφωνηθέν τίμημα (ΑΚ 513). Έτσι, αν δεν επιτευχθεί συμφωνία των συμβαλλομένων ως προς το πράγμα και το τίμημα, δεν υπάρχει σύμβαση πώλησης. Παράλληλα ο νομοθέτης θέτει συνήθως στη διάθεση των συμβαλλομένων σειρά από κανόνες, με τους οποίους δίνονται λύσεις στα επιμέρους ζητήματα ενός ρυθμισμένου συμβατικού τύπου (π.χ. θέματα ευθύνης για ελαττώματα της παροχής, όροι και διαδικασία λύσης της σύμβασης σε περίπτωση ανώμαλης εξέλιξης, θέσπιση ειδικών παραγραφών ή προθεσμιών για την άσκηση συμβατικών αξιώσεων ή άλλων δικαιωμάτων κλπ.).

Ωστόσο, μολονότι τα ουσιώδη χαρακτηριστικά των ρυθμισμένων συμβατικών τύπων προσδιορίζονται από τον ίδιο τον νόμο, οι σχετικοί κανόνες του ειδικού ενοχικού δικαίου έχουν κατ' αρχήν ενδοτικό χαρακτήρα, πράγμα που επιτρέπει στα συμβαλλόμενα μέρη να αποκλίνουν από τις ρυθμίσεις του νόμου (πρβλ. ΑΚ 361). Στην περίπτωση αυτή συμπληρωματικό ή ερμηνευτικό ρόλο μπορεί να έχουν οι διατάξεις του γενικού ενοχικού δικαίου, χωρίς όμως και αυτές να είναι δεσμευτικές για τα μέρη. 18

2. Οι βασικές αρχές του δικαίου

Ο ενδοτικός χαρακτήρας των κανόνων του ειδικού και του γενικού ενοχικού δικαίου υφίσταται ποικίλους περιορισμούς⁶. Εν πρώτοις, οι συναλλασσόμενοι δεν μπορούν να αποκλίνουν από βασικές αρχές του δικαίου, όπως η καλή πίστη, τα χρηστά ήθη κλπ. ή να ενεργούν κατά τρόπο που αντίκειται σ' αυτές. Δεν μπορούν επίσης να αποκλείσουν την εφαρμογή κανόνων δημόσιας τάξης ή αναγκαστικού δικαίου, όπως οι ΑΚ 293, 296, 693, 771 κ.ά. Οι κοινωνικές ανάγκες εξάλλου επιβάλλουν πολλές φορές στον νομοθέτη να παρέμβει στον χώρο του ενοχικού δικαίου με νομοθετήματα που περιέχουν αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, όπως με τη νομοθεσία για την προστασία της επαγγελματικής (π.δ. 34/1995) ή οικογενειακής στέγης (ΑΚ 612 Α), με τη νομοθεσία για την προστασία του καταναλωτή (ν. 2251/1994) κλπ. 19

Τα τελευταία χρόνια, τέλος, κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος η αντίληψη ότι ορισμένες από τις ενδοτικού χαρακτήρα νομοθετικές ρυθμίσεις, και ειδικότερα εκείνες που συνιστούν εξειδίκευση της θεμελιώδους αρχής της καλόπιστης εφαρμογής των ενοχών (ΑΚ 288), έχουν και μια οιονεί καθοδηγητική για τον ερμηνευτή του δικαίου λειτουργία, η οποία υπαγορεύει την πρόταξη της προστασίας του 20

6. Βλ. και Γεωργιάδη, Γεν. Ενοχικό, § 2 αρ. 13-24.